

i komentirani svi koncilski kanoni, a opisana je i politička pretkoncilska atmosfera te na koji je način Inocent preko propovijedi komunicirao s klerom.

Posljednje poglavlje, primjereno naslovljeno *The End (1215-1216)* (str. 253-291), daje zaključak i sažetak Inocentovu pontifikatu. Moore prikazuje koji su to znakovi Božje milosti koje je Inocent tražio u svoje vrijeme. Nadalje objašnjava kakav je odnos Inocenta kao duhovnoga gospodara kršćanskog svijeta i svjetovnoga gospodara Papinske Države, te koje su njegove zasluge u povećanju aktivnosti redovnika i reformi klera. Bavi se i djelima nekih njemačkih povjesničara o Inocentovu odnosu s njemačkim zemljama te ispituje koja je zaista bila uloga Inocenta u građanskom ratu u njemačkim zemljama te koji je njegov značaj za europsku povijest.

Izdanje koje je iz tiska izašlo 2009. godine meko je ukoričena, pristupačnija verzija Moorove knjige iz 2003. godine. Autor u ovom djelu na 316 stranica daje prikaz većine važnijih događaja iz Inocentova života. Opisujući Inocentove aktivnosti u kršćanskom svijetu krajem 12. i početkom 13. stoljeća, autor nam preko Inocentovih pisama i zapisa njegovih najbližih suradnika i izravnih neprijatelja omogućuje poniranje u samo psihološko stanje mladoga pape. Ovo izdanje je, nažalost, zakinuto za dvije ilustracije koje su otisnute u prvom izdanju, no popraćeno je dvjema kartama Apeninskog poluotoka i Europe (pp. xix-xx). U kratkom predgovoru (pp. xiii-xvi), Moore daje pregled problematike pisanja biografije i istraživanja Inocenta III. od 19. stoljeća do danas. Na kraju knjige nalazimo opsežnu bibliografiju (str. 293-302) koja nam može pomoći u daljnjim istraživanjima te indeks (str. 303-316) osoba, mjesta i pojmova najvažnijih za ovo izdanje.

Inocentova biografija iz pera Johna C. Moorea važna je utoliko što donosi novu perspektivu u istraživanja o Inocentu, daje uvid u ponekad zanemarene aspekte života i djela toga pape. Autor izbjegava mnoge historiografske kontroverze vezane uz papu, ali daje sažeti i ujednačeni portret čovjeka i njegova pontifikata. Bitno je napomenuti da je ova biografija najnovija u historiografiji o Inocentu III. te naizgled predstavlja kontinuitet po pitanju takvih izdanja koja se pojavljuju barem jednom u desetljeću. Stoga bi bilo dobro i svrhovito da već jednom dočekamo i neko hrvatsko izdanje koje bi popratilo život i djelo toga velikoga pape. Mooreova biografija Inocenta III. pruža važne podatke medievistima, kako onima koje zanima papinska i crkvena povijest, tako i onima koje zanima političko stanje u Europi na prijelazu iz 12. na 13. stoljeće.

Igor Razum

Trgovina između Rima i Indije

Melinda Székely, Kereskedelem Róma és India között.

Szeged: JATEPress, 2008., 179 str.

Knjiga koju čitatelj ima pred sobom u osnovi je autoričina doktorska disertacija. Nakon predgovora glasovitog mađarskog indologa Gyule Wojtille, slijedi sadržajni predgovor autorice u kojemu sažeto prikazuje svoje istraživanje. Opisuje se trgovina između Rimskog

Carstva i Indije, putovi trgovine, materijalna razmjena, sociološki i kulturološki utjecaji koje je autorica istražila na temelju pisanih izvora te arheoloških istraživanja, prije svega u razdoblju principata. Izvor njezinoga rada je *Prirodoslovlje* Plinija Starijeg i to šesto poglavlje njegove knjige koja donosi geografski opis Azije, ondašnje narode, trgovačke putove. Uz opis Indije, važan je i prikaz Taprobane (Cejlon, danas Šri Lanka) te Arabije. Ukazuje i na ostala Plinijeva djela, na ulomke koji su se bavili trgovinom s Istokom, opisom biljaka, životinja i dragog kamenja. Koristi književna djela iz razdoblja principata, kao i grčke te latinske izvore, papiruse, natpise i *ostrake*. Na osnovu njegova djela *Naturalis historia* autorica se bavi i osobom Plinija, njegovim društvenim položajem kao i njegovim osobnim stavovima te njegovim odnosom prema vladarskoj kući. Nastoji ga prikazati, na temelju dosadašnjih istraživanja, kao slojevitu ličnost. Istražuje njegova osobna mišljenja o Rimljanima koji su se bavili trgovinom kao i Rimljanima koji su koristili luksuznu robu s Istoka. Indija je i ranije bila u trgovačkim i kulturološkim vezama sa zapadnim svijetom, ali uvjeti za veću trgovačku razmjenu razvili su se u doba carskog Rima. U vrijeme Plinija u 1. stoljeću te udaljene trgovačke veze upravo su cvale. I dalje navodim riječi iz autoričinog uvoda – Hipal je zapadnim moreplovcima otkrio važnost monsuna, Pompej je nabrojio veliku brigu oko piratstva u Sredozemnom moru. Za vrijeme vladavine cara Augusta cvala je ta pomorska trgovina jer je zbog Parta kopnena trgovina bila otežana.

Melinda Székely dalje navodi da se osim Plinijevih zapažanja, i drugi izvori bave vezama Rima i Istoka. Važan je izvor *Oplovba Eritrejskog mora* (*Periplus Maris Erythraei*), nastao vjerojatno u vrijeme Plinija, kao i za Augusta nastala Strabonova *Geografija*. U novije vrijeme pronađeni su novi papirusi, ostrake i natpisi u Egiptu koji pokazuju te dokazuju tu trgovačku razmjenu. Godine 1980. u Aleksandriji je nađen papirus koji je objavljen u Beču 1985. godine. To je najvažniji pisani dokaz o trgovačkim vezama Rima i Indije. I arheološki nalazi u Indiji pokazuju i dokazuju tu vezu pa se iz krhotina amfora može razvidjeti iz koje pokrajine Rimskog Carstva potječe neka amfora i što je sadržavala.

Bogat je sadržaj knjige: opis Indije po Pliniju, trgovački putovi između Rimskog Carstva i Indije, luke na Crvenom moru, luke u Indiji, *emporium* na istočnoj strani Arikamedua, indijski proizvodi u Rimu kao drago i poludrago kamenje, biseri (*margaritae*), biljne vrste, kreme i parfemi, životinje iz Indije. Popularni rimski proizvodi u Indiji bili su koralji, kovanice, stakleni proizvodi (*vitrea*), amfore, *terra sigillata*, rimske uljne svjetiljke i brončani predmeti koji su pronađeni u Indiji.

Nakon detaljnog i detaljnog filološkog i povijesno-kulturološkog istraživanja Melinda Székely zaključuje da je trgovina između Mediterana i Indije išla preko Egipta i Crvenoga mora. Premda je ta trgovina postojala i ranije, najviše se razvila za vrijeme carskog Rima. Još je Strabon pisao da je u doba Ptolomejevaca malo njih imalo hrabrosti ploviti do Indije. Prije Augusta ni 20 brodova ne bi se usudilo krenuti u Indiju i odande donositi robu preko Arapskog zaljeva, dok je u vrijeme principata 120 brodova kretalo u Indiju, kako kaže Strabon, iz Myos Hormosa. Trgovci su do 2. stoljeća spoznali najbolji put iz Aleksandrije do Koptosa, potom iz Koptosa preko pustinje do neke luke na Crvenom moru, zatim do Indije. Po podacima nađenim na spomenutom papirusu iz Aleksandrije, vidi se kako su trgovci bili svjesni opasnosti na putu te su se osigurali pravnim ugovorom za iznajmljivanje broda.

U arheološkim istraživanjima u Indiji pronađeni su brojni ostaci rimskog kovanog novca. Na temelju proučavanja rimskih kovanica i pisanih izvora, vide se velike razlike između pronađenog materijala iz sjeverne Indije te onog na jugu Indije iz vremena

oko 1. st. Razlike se uočavaju između uvozne i izvozne robe, osobito one koje se tiču i udruženja trgovaca. Na sjeveru je trgovina bila pod izravnim nadzorom pokrajinskih vladara, dok je na jugu trgovina bila slobodna. Na jugu su, kako se može pretpostaviti, postojale zapadne kolonije. Sjeverni predjeli nabavljali su sa Zapada luksuznu robu: odabrana vina, skupocjenu odjeću, vrijednu srebrninu, posebno ljekovito bilje, robove koji su bili glazbenici, i lijepe ropkinje. Na jugu je pak bila popularna obična odjeća, bakar, koža, koralj, vino i novac. Što se tiče staklene robe, postojala je razlika između sjevera i juga – sjeverni dio Indije bio je zainteresiran za lijepe, luksuzne staklene posude, jugu je neobrađeno staklo bilo zanimljivije. Iz luka Muzirisa i Nelkynde neobrađeno staklo prevozili su u istočne obalne gradove. U vrijeme Rimskog Carstva, za vladavine Augusta i Tiberija, Rimljani su za luksuznu indijsku robu plaćali zlatnim i srebrnim novcem. Tacit spominje kako je Tiberije ogorčen što zbog ženskih strasti za draguljima rimski novac ide strancima. I Plinije se kritički osvrće na veliku rasipnost kada 50 milijuna sestercija odlazi u Indiju. Spominje i da 100 milijuna sestercija odlazi na istočnu trgovinu s Indijom, Kinom i Arabijom. Arheološka istraživanja potvrđuju zaključke u književnim izvorima. Prema procjeni, nađeno je oko 5400 denara i 800 zlatnika. Kovanice nisu služile samo za trgovinu, nego su zbog vrijednosti, u Indiji korištene za izradu nakita, što se osobito odnosi na razdoblje dinastije julijevsko-klaudijevske. Neron je u svojoj novčanoj reformi smanjivanjem udjela srebra u kovanicama promijenio taj običaj. A proučavajući indijske kovanice uočljivo je da je način njihove izrade bio pod rimskim utjecajem.

Kada bi rimski brodovi stigli u južne indijske luke s njih bi se teret prebacivao na indijska manja plovila jer su domaći moreplovci na taj način između Koromandela i Taprobane uspješnije izbjegavali opasne sprudove.

Nalazi ukazuju da je i kopneni put bio važan i to preko prijelaza Phalгат (Kerala) koji je predstavljao kopnenu vezu između jugozapadnog i istočnog dijela južne Indije. To je područje bilo bogato rudnicima berila koji je bio vrlo traženo drago kamenje u vrijeme Julijevaca i Klaudijevaca. To područje bilo je također znamenito po uzgoju crnog papra.

Arikamedu je bila važna luka u 1. stoljeću. Iz Indonezije su bili uvoženi začini, životinje i minerali, a iz te luke je dio te robe prevožen na Zapad. Indija je imala i ulogu posrednika između Zapada i jugoistočne Azije. U 1. stoljeću ocrtava se dobro organizirana trgovina od Hispanije, preko Mediterana, Egipta, Crvenoga mora, preko Indijskog oceana do Indije i sve do jugoistočne Azije. U luci Arikamedu i u drugim južnim indijskim *emporiumima* naselili su se i stanovnici s područja Mediterana. U Indiji su na brojnim lokalitetima pronađene krhotine amfora koje su po istraživanjima potjecale iz Kampanije, iz najplodnijeg vinogradarskog kraja Italije u ono doba. *Oplovba Eritrejskog mora* i Nikanorov arhiv, koji sadrži popis *ostraca* nađenih u Koptusu, potvrđuju da se vino prevozilo u Indiju. Vino su kupovali bogati Indijci, ali i naseljeno mediteransko stanovništvo. Nađene su i amfore koje su sadržavale maslinovo ulje, a pronađen je i jedan ulomak vřća koji je potjecao iz Istre. Prema *Oplovbi*, pšenica je prevožena u Indiju za potrebe useljenih Mediteranaca, a domaće stanovništvo je radije koristilo rižu.

Prema izvorima, vidljivo je da su trgovinu između Rimskog Carstva i Indije vodili pojedinci. Porezne liste, natpisi, papirusi i ostrake pokazuju da su na Crvenom moru djelovala brodska udruženja. Uobičajen je bio i običaj posudbe za trgovačke pothvate, tzv. *pecunia traiectica*.

Trgovina preko Crvenog mora bila je vrlo unosna, ali *lex Claudia* iz 218. g. pr. Kr. zabranio je članovima senata da koriste brodove koji bi mogli sadržavati više od 300

amfora. Na taj način su članovi rimske aristokracije načelno bili isključeni iz te trgovine. No iz Ciceronovih pisama se vidi da su neki senatori sudjelovali u toj trgovini, što razni pismeni dokumenti i arheološki nalazi potvrđuju.

Sporno je pitanje u kolikoj mjeri je bila uključena država jer postoje samo posredni izvori o uključenosti Rimskog Carstva u trgovinu na Crvenom moru. Ali Rimljani su sagradili ceste, luke i utvrde od Nila do Crvenog mora. U Myos Hormosu sačuvana su imena *libertusa* i robova na keramičkim krhotinama. Oni su morali opskrbljivati vojsku, održavati državnu upravu, ubiranje poreza, a dio njih se bavio karavanskom i morskom trgovinom. Zna se da bi najveći porez plaćali brodovi prispjeli iz Indije u Aleksandriju (*tetarte* ili 25% vrijednosti robe).

Skupocjenu luksuznu indijsku robu mogli su plaćati samo bogati rimski aristokrati. Već ranije spomenuta Plinijeva kritika odnosi se na taj društveni sloj te spominje žene Kaligule, Klaudija, Nerona. Ali nije se usudio spomenuti žene pripadajuće dinastiji Flavijevaca. U 1. stoljeću je poznato da su neki oslobođeni robovi bili među najbogatijima, a o njima piše Petronije u svome *Satirikonu*.

Ovo je tek kratki prikaz ove knjige koja je na mađarskom jeziku te će stoga imati malu znanstvenu publiku, što je prava šteta jer sadrži niz novih uvida, brojne bilješke i bogatu bibliografiju. Nedostaje sažetak na engleskom ili kojem drugom jeziku jer time bi knjiga možda mogla naići na prevoditelja za neku širu publiku zainteresiranu za malo poznate svjetove.

Klara Gönc Moačanin

Povijest južne Panonije u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku

Hrvoje Gračanin, Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)
Zagreb: Plejada, 2011., str. 455, 9 zemljovida

Nije ni nerealno ni pretjerano izjaviti kako je hrvatskoj povijesnoj znanosti i arheologiji dugo vremena nedostajao jedan cjelovit sintetski prikaz povijesnog razvoja savsko-dravsko-dunavskoga međuriječja tijekom prijelomnog i formativnog razdoblja kasne antike i ranoga srednjeg vijeka. Arheološki materijal koji svjedoči o navedenom razdoblju nije malobrojan, ali do sada najvećim dijelom nije bio kategoriziran, u znatnoj mjeri ni publiciran, a o njegovoj sustavnoj obradi i valorizaciji da i ne govorimo. Još je manje bilo prilike staviti ga u određeni povijesni kontekst, što je, dakako, onemogućavalo i bilo kakvu sustavnu povijesnu obradu promatranog razdoblja na znanstvenome nivou s obzirom da je literarnih pisanih izvora za navedeni kronološki okvir relativno malo, a i postojeći je pisani materijal fragmentaran i poprilično nepouzdan. Valja naglasiti da su unatoč navedenim nedostacima kasnoantički tekstovi ipak brojniji, dok su pisani izvori ranoga srednjeg vijeka za promatrani prostor mnogo rjeđi i u pravilu znatno manje precizni te često omogućuju tek ne potpuno pouzdano oblikovanje općenitih predodžbi. Stoga ve-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 45

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2013.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 45

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest), Zrinka
Blažević (teorija i metodologija povijesti)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Boris Bui

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Zrinski d.d. Čakovec

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*